

דרשו ה' בהמצאו

"דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח" (ישעיהו נה ו-ז)

תוספות מסכת מגילה דף לא עמוד ב

ולעולם שוש אשיש באתם נצבים דהיינו שבת שלפני ר"ה, לפי שהוא סוף הנחמות. ו"דרשו" בצום גדליה ו"שיובה" בשבת שלפני יום הכפורים.¹ וכשיש שבת בין יום הכפורים לסוכות, אז הוא דרשו בשבת שלפני יום הכפורים משום דכתיב ביה דרשו ה' בהמצאו והיינו בימי תשובה. ושובה בין כפור לסוכות, דכתיב בה: "ונתתי לך יורה ומלקוש" וכן: "וה' נתן קולו לפני חילו" דמישתעי במים ושייך שפיר לפני סוכות.² וזה המנהג לא ישתנה לעולם ע"פ הפסיקתא.³

מסכת ראש השנה דף יח עמוד א

"דרשו ה' בהמצאו" ... אמר רבה בר אבוח: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים.⁴

ספרי במדבר פסקא מב ד"ה (מב) ישא

כתוב אחד אומר דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נה ו) וכתוב אחד אומר חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ ג) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין דרשו ה' בהמצאו משנחתם גזר דין חי אני אם אדרש לכם.

פסיקתא דרב כהנא פסקא כד - דרשו⁵

"דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה ו), ודוד אמר: "דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד" (תהלים קה ד).⁶ למה אמר בקשו פניו תמיד? ללמדך שהקב"ה יתברך שמו, פעמים נראה ופעמים אינו נראה, פעמים שומע ופעמים אינו שומע, פעמים נדרש ופעמים אינו נדרש, פעמים מצוי ופעמים אינו מצוי, פעמים קרוב ופעמים אינו קרוב. כיצד? נראה למשה, שנאמר: "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים" (שמות לג יא), חזר ונעלם ממנו, כשאמר לו: הראני נא את

¹ ראה בתחילת התוספות שם שמביא את כל סדר הפטרות הקבועות מתחילת בין המצרים ועד חג הסוכות (עפ"י הפסיקתא): ג' דפורענותא, שבע דנחמתא ותרתי דתיובתא. וסימנם: ד"ח נו"ע אר"ק שד"ש: דברי ירמיה, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו, נחמו, ותאמר ציון, עניה סוערה, אנכי אנכי הו מנחמכם, רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש, דרשו, שובה.

² הרי לנו שתי שבתות תשובה! האחת בין כסה לעשור והשנייה בין כיפור לפנות. שבת תשובה לאחר יום הכיפורים? כן, משום שיום הדין לא הסתיים ועדיין "בחג נידונים על המים" (ראש השנה פרק א משנה ב). דבר זה יכול לקרות רק בשנה דוגמת זו שלפנינו, תשס"ו, בה ראש השנה חל בימים שלישי ורביעי ויש שתי שבתות בין ראש השנה וסוכות. אך מלבד עצם החידוש של שתי שבתות תשובה, יש כאן חידוש בהפטרה עצמה. הפטרת "דרשו ה' בהמצאו" מספר ישעיהו - אשר בשנים שכיחות יותר בהן יש רק שבת אחת בין ראש השנה לסוכות נקראת בצום גדליה (ומשם אולי עברה לכל תעניות הציבור) - הופכת להיות הפטרת שבת תשובה (זה כינויה של שבת זו ולא שבת שובה לפי שיטה זו) שבין כסה לעשור. ואילו ההפטרה מספר הושע: "שובה ישראל עד ה' אלהיך" שהיא שנתנה לשבת מיוחדת זו את שמה כמקובל היום, נדחית לשבת שבין יום הכיפורים לסוכות.

³ שיטה זו של הפסיקתא נכנסה גם להלכה, ראה שולחן ערוך, אורח חיים סימן תכח סעיף ח: "... ויש אומרים שכשראש השנה בב"ג, שוילך בין ראש השנה ליום הכיפורים, מפטירין בו דרשו; ובשבת שבין יוה"כ לסוכות, שקורים האזינו, מפטירין שובה". והוא מביא גם נימוק שונה מזה של התוספות. לא בגלל שנידונים על המים אלא "משום דיפה צעקה לאדם קודם גמר דין ואחר גמר דין (כדאייתא ר"ה טז)". שיטת הפסיקתא נכנסה אמנם להלכה, אך לא כעיקר ובודאי לא כפסיקה מוחלטת כמו שקבעו התוספות: "זה המנהג לא ישתנה לעולם", אלא כ"ש אומרים". זאת, כנראה משום שכנגד שיטת התוספות עומדת שיטת הרמב"ם כמובא בהלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יג הלכה יט שפסק בפשטות: "ושבת שבין ראש השנה ויום הכיפורים מפטירין שובה ישראל" ואינו מזכיר כלל את הפטרת דרשו. עוד בנושא זה של הפטרת דרשו בשבת שובה (תשובה), ראה המועדים בהלכה של הרב ש. ז. זיין. ואנו די לנו בדברי הקדמה אלה ונפנה אל המדרש עצמו ואולי ממנו נמצא גם הסבר מדוע בסופו של דבר לא התקבלה שיטת הפסיקתא ותוספות והועדפה הפטרת "שובה" על פני "דרשו" ואף נתנה לשבת זו את שמה (ראה כותרת דף זה למעלה).

⁴ זה הרעיון הדרשני המרכזי של "דרשו ... בהמצאו" לאמר, לא תמיד הקב"ה מצוי ויש שעות שיש בהן יותר חפץ ושערי תפילה ותשובה נפתחים בהם יותר משעות אחרות וצריך להשתדל בהם יותר. כגון, בעשרת ימי תשובה. ומכאן, כך נראה, העדפתה של הפטרה זו על פני "שובה" של הושע לשבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים בשיטת הפסיקתא. ראה הפסוק בתהלים לב ו: "על זאת תפלל כל חסיד אליך לעת מצא". ראה פירוש אבן עזרא שם: "לעת מצוא - כדרך דרשו ה' בהמצאו ובקשת משם את ה' אלהיך ומצאת, או כאשר ימצא לבבו מפונה ממחשבות ופנוי מעסקיו וצרכיו אז יתפלל, על דרך על כן מצא עבדך את לבו".

⁵ להלן פסקא דרשו של הפסיקתא במלואה. במהדורת שלמה בובר היא ממוקמת בגוף הפסיקתא בין ראש השנה (בחודש השביעי) ובין שובה. אך במהדורת מנדלבוים המאוחרת יותר הוזחה פסיקתא זו אל הנספחים (ז) ולא הספקתי לבדוק מדוע. פסקא זו נמצאת גם במדרש תנחומא ובדברים רבה (ליברמן) על הפסוק "הצור תמים פעלו" בפרשת האזינו. מעניין שאחרי כל הדיון לעיל של שבת תשובה (ראה הערה 2 לעיל) הועתקה הפסיקתא של דרשו לפרשת האזינו דווקא. האם מישהו ניסה להחליף בין דרשו לשובה?

⁶ הדרשן רואה הקבלה בין "דרשו ... בהמצאו" של ישעיהו ובין "דרשו ... בקשו פניו תמיד" של דוד בתהלים, למרות שלכאורה הם שונים. זה "בהמצאו" זה "תמיד". אך עדיין בשניהם משמע שיש לחפש את השעה, המקום וההזדמנות, בניגוד למשל לדברי משה. ראה מסכת יבמות מט ע"ב: "משה רבך אמר: מי כה' אלהינו בכל קוראנו אליו (דברים ד) ואת אמרת: דרשו ה' בהמצאו!"

כבודך" (שם שם יח). וכן נראה לישראל בסיני, שנאמר: "ויראו את אלהי ישראל" (שמות כד ז), "ומראה כבוד ה' כאש אוכלת" (שם שם יז), חזר ונעלם מהם, שנאמר: "כי לא ראיתם כל תמונה" (דברים ד טו), ואומר: "קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים" (שם שם יב). וכשהיו במצרים כתיב: "וישמע א-להים את נאקתם" (שמות ב כד), כיון שחטאו: "ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם" (דברים א מה).⁷ ענה לשמואל במצפה, שנאמר: "ויצעק שמואל אל ה' ויענהו ה' " (שמואל א ז ט), חזר ולא ענהו, שנאמר: "ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל על שאול ואני מאסתיו ממלודך על ישראל" (שמואל א טז א).⁸ ענה לדוד, שנאמר: "דרשתי את ה' ועניני" (תהלים לד ה), חזר ולא ענהו: "וַיִּצְעַק דָּוִד צוֹם וּבָא וַלֵן וְשָׁכַב אֶרְצָה" (שמואל ב יב טז), "גם הבן הילוד לך מות יומת" (שם שם יד). ובזמן שישראל עושין תשובה מצוי להם בכל עת, שנאמר: "ובקשתם משם את ה' א-להיך ומצאת" (דברים ד כט). ובזמן שלא עשו תשובה, כתיב: "בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו חלץ מהם" (הושע ה ו). פעמים קרוב, שנאמר: "קרוב ה' לכל קוראיו" (תהלים קמה יח). פעמים אינו קרוב, שנאמר: "רחוק מרשעים ה' " (משלי טו כט). כתיב: "ישא ה' פניו אליך" (במדבר ו כו) וכתיב: "אשר לא ישא פנים" (דברים י יז) - אילו עשה תשובה נושא לו ... לא עשו תשובה אינו נושא פנים, שנאמר: "כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך" (ירמיה ד יד). אימתי? אם תעשו תשובה, ואם לאו מה כתיב: "כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני" (ירמיהו ב כב), לכך אמר ישעיהו: "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה ו).⁹

משל למה הדבר דומה? למלך שאמר לעבדיו: צאו והכריזו בכל מלכותי שאני יושב ודן בדיני ממונות, וכל מי שיש לו עסק על חבירו יבא לפני ואני דן אותו לכף זכות עד שלא אשב לדון דיני נפשות.¹⁰ כך הקב"ה יתברך שמו ויתעלה זכרו אמר לישראל: בני, הו יודעין שאני דן את העולם בד' פרקים האלו: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי עולם יושבין לפניו כבני מרון.¹¹ בחג נידונין על המים. והללו ג' פרקים יושב אני לדון דיני ממונות, להעשיר או להעני להרבות או למעט. אבל ראש השנה זמן דיני נפשות הוא, אם למות אם לחיים, כדאמרין בתקיעתא דרב: "ועל המדינות בו יאמר אי זו לחרב אי זה לשלום ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות".¹² ואם עשיתם תשובה לפני אני מקבל אתכם ואזון אתכם לכף זכות, לפי ששערי שמים פתוחים ואני שומע תפלותיכם שאני משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, עד שלא אחתום גזר דין ביום הכיפורים. לכך אמר ישעיהו: "דרשו ה' בהמצאו".

ואמר רשב"ג א"ר יונתן: משל למה הדבר דומה? למלך שהיה דר במדינה והיו בני המדינה מכעיסים אותו, כעס המלך ויצא מתוכו כמו "מילין ועמד לו. וראהו אדם אחד. אמר לבני העיר: דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה, צאו ופייסוהו עד שלא ירחק מכם. פקח אחד היה שם, אמר להם: שוטים, עד שתהיה אצלכם לא בקשתם אותו, עכשיו קודם שיתרחק צאו אצלו אולי יקבל אתכם. לכך נאמר: "דרשו ה' בהמצאו" - בהללו "ימי תשובה שהוא שרוי בתוכם, שכן יחזקאל אומר: "והקיר בני ובניכם"

⁷ פה לכאורה אין שום בעיה או דיאלקטיקה. הקב"ה שומע כשעם ישראל סובל בשעבוד מצרים ולא שומע כשהם חוטאים. איפה כאן "פעמים נראה ופעמים אינו נראה, פעמים שומע ופעמים אינו שומע"? האם ריבוי הדרשות והדוגמאות לא גורם לסחף במוטו המרכזי של המדרש? האם אין הסבר פשוט מתי ה' מצוי ומתי לא? האם הדברים כ"כ נסתרים?

⁸ הדרשן מבין שאבלו של שמואל על שאול היה למעשה תפילה וניסיון להשיב אחר את קריעת הממלכה מעל שאול.

⁹ למרות הפתיחה הדטרמיניסטית: "פעמים נראה ופעמים אינו נראה, פעמים שומע ופעמים אינו שומע, פעמים נדרש ופעמים אינו נדרש, פעמים מצוי ופעמים אינו מצוי, פעמים קרוב ופעמים אינו קרוב", יש מוצא. אכן, במענה לסבל, לתפילה וצעקה - פעמים ה' רואה ושומע ופעמים לא - ואין אנו יודעים מתי ומדוע. הנסתרות לה' א-להינו. אבל דווקא בתשובה יש הסבר והדברים אינם נסתרים: "ובזמן שישראל עושין תשובה מצוי להם בכל עת". אז מהו "דרשו ה' בהמצאו"? דרו - ואז הוא כבר ימצא. וכמו הפסוק שזה עתה קראנו בפרשת נצבים במצוות התשובה: "ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת פי תדרשנו ככל לבבך וכל נפשך". "לא בשמים היא ... כי קרוב אליך הדבר בפיך ובלבבך לעשותו". הדגש הוא כבר לא על "בהמצאו", אלא על "דרשו".

¹⁰ לא ברור מהו "כף זכות" בדיני ממונות, שם בד"כ יש שני צדדים למטבע וזכות לאחד היא חובה לשני.

¹¹ שים לב לנוסח: "יושבים לפניו כבני מרון", לעומת: "עוברים לפניו כבני מרון" במשנה וכוונתו שאנחנו אומרים. מה מקור אפשרי לנוסח שונה זה? ראה פיתוח דברי המשנה בגמרא ראש השנה יח ע"א: "בראש השנה כל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון. מאי כבני מרון? הכא תרגימו כבני אמרנא. ריש לקיש אמר: כמעלות בית מרון. רב יהודה אמר שמואל: כחילות של בית דוד. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: וכולן נסקרין בסקירה אחת". אולי הסקירה הכוללת במבט מלמעלה, כהשקפה של מצביא על חיילותיו, גרמה לשינוי לשון זה. ראה המשך הגמרא שם: "אמר רב נחמן בר יצחק: אף אנו נמי תנינא היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהלים לג) כולל הדיון שם ש"יחד" איננו שלב כולם שווה ודומה, אלא "ביחד" - כהדדי. ראה שם.

¹² תקיעתא דרב הוא נוסח התפילה בראש השנה שהתגבש בבית מדרשו של רב ואשר הדגיש את א' בתשרי כיום שבו נברא העולם (האדם) ובכך הכריע כשיטת ה' אליעזר בן הורקנוס שבא' בתשרי נברא העולם. ראה ויקרא רבה כט א: "בחדש השביעי באחד לחדש - זהו שכתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים (תהלים קיט). תני בשם ר"א: בכ"ה באלול נברא העולם. ואתיא דרב כההיא דתני ר"א, דתנינן בתקיעתא דרב: זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חוק לישראל הוא וגו' ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות".

(יחזקאל מג ח), הוי: "קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבתי וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח" (ישעיה נה ו - ז).¹³

פסיקתא רבתי פסקא מד שובה ישראל

כל הנביאים קוראים לישראל לתשובה אבל לא כהושע. ירמיה אמר: "אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב" (ירמיה ד א) וישעיה אמר: "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה ו) ולא מלמדים את ישראל מה לומר. אבל הושע אמר: עשו תשובה, ומלמדם מה יפייסו על עצמם: "שובה ישראל עד ה' א-להיך ... קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו".¹⁴

פסיקתא דרב כהנא פסקא כה שובה

נמשלה תשובה בים - מה הים הזה לעולם פתוח, כך שערי תשובה לעולם פתוחים. ונמשלה תפילה במקוה - מה המקוה הזה פעמים פתוח פעמים נעול, כך שערי תפילה פעמים פתוחים פעמים נעולים. מה המקוה הזה אדם מבקש לטבול ומצא אביו או רבו שם ונתבייש והולך לו, אבל הים הזה, מפליג קימאה ויורד וטובל.¹⁵

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ה דף ח טור ד/ה"א

רבי פנחס בשם רבי הושעיא: המתפלל בבית הכנסת כאילו מקריב מנחה טהורה. מה טעם? "כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה' " (ישעיהו סו יז, הפטרת שבת הגדול). רבי אבהו בשם רבי אבהו: "דרשו את ה' בהמצאו" - איכן הוא מצוי? בבתי כניסיות ובבתי מדרשות. "קראוהו בהיותו קרוב" - איכן הוא קרוב? אמר רבי יצחק בי רבי אלעזר: ולא עוד אלא שאלהיהן עומד על גבן. מאי טעמא? "אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט".¹⁶

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה ו

אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר: דרשו ה' בהמצאו. במה דברים אמורים? ביחיד, אבל ציבור כל זמן שעושים תשובה וצועקים בלב שלם הם נענין, שנאמר: כה' אלהינו בכל קראנו אליו.¹⁷

שבת שלום

שנה טובה וגמר חתימה טובה¹⁸

מחלקי המים

¹³ שני משלים כאן. השני הוא אסקלציה ברורה של הראשון ויש להבינו. אימתי כעס המלך ויצא מן המדינה (מהעיר)? האם שוב לפנינו ניסיון לקשר את הפורענות של חודש אב ופורענויות העתים (דרך הנחמות של סוף אב ואלול) אל התשובה של עשרת הימים?

¹⁴ ירמיהו אומר: "אם תשוב" - אם וכאשר. וישעיהו אומר: "דרשו ה' בהמצאו" - ברגעים ובתנאים מסוימים. ואילו הושע לא רק שקורא "שובה ישראל" בכל עת ובכל מצב אלא גם מוסיף "עד ה' א-להיך", ומפרט איך וכיצד לשוב: קחו, אמרו, נשלמה פרים שפתינו וכו'. האם בגלל זה הועדפה, בסופו של דבר, הפטרת שובה של הושע על פני הפטרת "דרשו" של ישעיהו?

¹⁵ לא צריך להפליג בפסיקתא רבתי. הנה בפסיקתא דרב כהנא עצמה, פסיקא שובה הסמוכה לדרשו, אנו מוצאים את הגישה הרחבה בזמן ובמקום של התשובה לעומת הגישה של כאן ועכשיו. האם העדיף מי שהעדיף, בסופו של חשבון, את המוטיב של התשובה הפתוחה לעולם מול התשובה שיפה בימים אלה?

¹⁶ במקרים רבים ראינו שהירושלמי קרוב בלשונו וברוחו לפסיקתא (שניהם מדרשי ארץ ישראל מובהקים), אך כאן הוא מציע חלופה. "דרשו ... בהמצאו" איננו זמן כי אם מקום ומעמד: בבית הכנסת ובבית המדרש. ברור שדרשה זו "באה ממקום אחר" וכוונתה המקורית היא לחזק את מעמד בית המדרש ובית הכנסת ואת התכנסויות הציבור בהם, אם לתפילה בציבור ואם לקריאה בתורה ודרשת החכם. אך בעקיפין יש לה גם השפעה על הנושא שלנו. אם עצם ההתכנסות והמקום גורמים, אז אולי באמת שיטת הושע הממשיכה את שיטת משה: "בכל קוראנו אליו" היא הדומיננטית?

¹⁷ כפי שהראינו בתחילת דברינו, הרמב"ם הוא שפוסק כנגד הפסיקתא וחולק על התוספות (רבינו תם) שהבאנו בתחילת דברינו אשר מבקש לקבוע את הפטרת "דרשו ה' בהמצאו" לשבת שבין כסה לעשור. האם דבריו של הרמב"ם כאן (המבוססים על הגמרא בראש השנה יח ע"א שהבאנו לעיל) יכולים להסביר את התנגדותו לפסיקתא? אפשר שכן. התשובה "יפה ומתקבלת מיד" בימים אלה. אבל היא גם "יפה לעולם". בפרט בציבור. ואנו הרי מתפללים ומתכנסים וקוראים יחד, בציבור: "ותשובה ותפילה וצדקה" מעבירין את רוע הגזרה". נראה שהרמב"ם מעדיף, בסופו של דבר, את התשובה כערך מתמיד ומתמשך מאשר את ההתעלות של רגע ולכן פוסק כהושע וכמשה ולא כישעיהו. והפוך על הפוך. דווקא לשיטה זו, אפשר להבין איך תיתכן שבת תשובה לאחר יום הכיפורים!

¹⁸ חותני, יוסף יהודה ריינר זצ"ל הקפיד לברך את מכריו, משפחתו וכל יהודי שנקרה בדרכו בברכת גמר חתימה טובה, מיד לאחר תפילת יום ראשון של ראש השנה. זאת, עפ"י המדרש של שלושה ספרים ... לעצמנו אנו אומרים "נכתב" ו"כתבנו" עד הרגע האחרון. רק בתפילת נעילה אנו אומרים "נחתם" ו"חתמנו". שכן אנו מחזיקים עצמנו כביוניים שהם תלויים ועומדים עד הרגע האחרון. ואילו שאר כל האדם, מוחזק בעינינו כצדיק גמור שכבר נכתב לחיים טובים ביום הראשון של ראש השנה וכל שנותר לאחל לו הוא "גמר חתימה טובה".